

Kønsblik på forskningsmiljøer

*Rapport om forskerrekruttering m/k på Nordisk og Kemi ved Aarhus
Universitet peger på, at karriere oftest er for m, barriere for k*

Kirsten Reisby (redaktør og projektleder): Kønsblik - på forskerrekruttering i universitetsuddannelser. 1. rapport fra projekt "Kønnets betydning - barrierer og karrierer i de højere uddannelser og forskning - pædagogik, kommunikation, erfaring". Danmarks Lærerhøjskole 1999. 227 s. 80 kr.

Af Gudrun Pedersen

I løbet af det seneste ti-år er andelen af kvindelige studerende på universiteterne steget til over 50 procent. Men hvorfor er andelen af kvinder i videnskabelige faste stillinger ved universiteterne i de samme ti år slet ikke steget tilsvarende?

Det spørgsmål er baggrunden for et femårigt initiativ på tværs af forskningsrådene: "Kønsbarrierer i de højere uddannelser og forskningen" (1996-2001).

Ovennævnte rapport er den første af tre projekter under dette initiativ. Senere følger en bachelorundersøgelse og en ph.d.-undersøgelse.

Denne undersøgelse har fokus på forskerrekrutteringstidspunktet på et humanistisk studium (Nordisk) og et naturvidenskabeligt (Kemi) og giver mange spændende og indimellem rystende svarmuligheder på det rejste spørgsmål. Den gør det heldig-

vis på så kvalificeret et grundlag, at rapporten bør kunne danne baggrund for ændringer i studierne og det akademiske miljø.

Men samtidig viser rapporten også, at de barrierer, som kvinder kan møde, kan være både usynlige for dem selv og meget vanskelige at overvinde. Hvis det skal lykkes, bliver her brug for mange og grundige ændringer i studierne. I min anmeldelse vil jeg derfor lægge vægten på dels at omtale nogle af barriererne, dels at fremhæve de foreslåede ændringsperspektiver.

Først skal dog nævnes, at min vurdering af rapportens kvalificerede grundlag især bygger på de indledende kapitlers grundige omtale af forskergruppens forudantagelser, deres teorivalg, deres metodevalg og undersøgelses-design. Der er tale om spørgeskemaer, observationer af undervisning og vejledning og ikke mindst om kvalitative interviews.

Det ubevidst kønnede universitet

Det er metoder, som forskergruppen rummer mange års erfaringer med fra en række tidligere forskningsprojekter med fokus på køn. Har man kendskab til disse, er det spændende at følge, hvordan både

teorivalg og metodebrug er under fortsat udvikling og kvalificering i denne nye udgivelse. Men nu til barriererne. Af kapitlet "Gør køn en forskel?" fremgår det, at de studerende ytrer sig uhyre forbeholdent om køn, nogle afviser modstillingen kvinde/mand, og der tages afstand fra en dikotomisk forståelse af køn. Fra at opfatte det ene køn mere positivt end det andet. Det er derfor uhyre tankevækkende, at det netop er det, der sker, når kvindelige studerende ytrer sig kvindekritisk:

-Vi er heldige, vi er kvinder i en mandeverden.

-... hellere "mandehørm" end "hønsesgård".

-... stemningen mellem kvinder præges af sladder og intriger.

Det hedder videre i rapporten:

Det positive modbillede til de stærkt kritiserede kvindefællesskaber er mandlige studerendes studieadfærd og praksisfællesskaber.

Gennem interviewene med de mandlige studerende

synes der at tegne sig et positivt selv- og mandlighedsbillede med enkelte ridser

og et negativt ladet billede af kvindelige studerende.

Og videre:

Men både kritik af eget køn og selvkritik er næsten fraværende i det, der siges af de mandlige studerende.

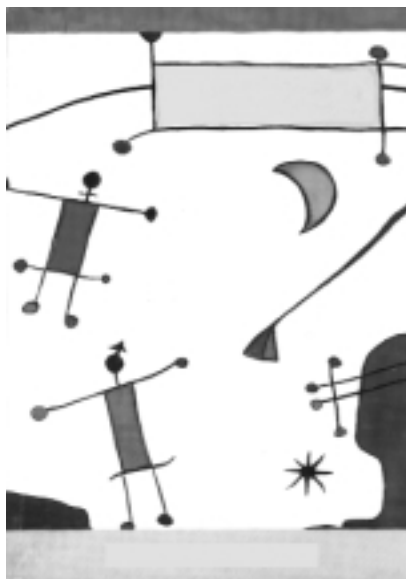
... køn gør altså en forskel, i og med at faglighed knyttes til en mandlig norm, og i og med at denne norm ekskluderer den socialitet, der forbindes med kvindelig-hed. Det har som konsekvens, at kvindelige studerende må afskrive den socialitetsform, som de kulturelt set forventes at mestre. Det identitetsarbejde synes de at tage på sig, når de fortæller om at gøre køn anderledes. De vil fagligheden, og i og med at de oplever universitetet som en kønsneutral institution, har de ingen forestillinger om og ej heller udtalte ønsker om, at noget skal ændres.

Jeg bliver indigneret, når jeg her får det indtryk, at det synes skjult for de kvindelige studerende, at de i deres uddannelse ikke blot har mulighed for at tilpasse sig, men også bør have mulighed for at virke forandrende på uddannelseskulturen. De synes ramt af den form for undertrykkelse, som giver sig udslag i, at de er uden bevidsthed om deres ret til at blive behandlet som ligeværdige og autonome personligheder. Derfor har de ingen sag; og en m/k-konflikt bliver ikke synlig for dem.

At de studerendes sproglige praksis indbefatter, at kvindelige studerende omtales og omtaler sig selv som "høns" ("hønse-snak") er blot et eksempel på, at også sproget virker som en undertrykkende magt.

Et tabu-belagt emne?

Det ryster mig lidt efter læsningen af de første kapitler at opleve, hvor tabu-belagt debatten om ligestilling og køn egentlig synes at være. Er det mon skilsmissefamiliernes børn, der har brændt sig så meget som tilsku-

Fra bogens omslag

ere til kønnenes kamp, at de har fortrængt ligestillingsbevægelserne langt ned i en bølgedal?

Eller er det mon den kvindelige socialitet med de positive værdier omsorg og indføling, der får kvinderne til at varetage mænds interesser for deres egne?

Susanne V. Knudsen, som er projektmedarbejderen med den dansk-faglige kompetence, skriver i kapitel 6 om situationen som specialestuderende på Nordisk Sprog og Litteratur. Det er i denne fase af studiet, at den akademiske socialisering skal stå sin prøve, at den studerende skal kunne bruge fagets redskaber og uddanne sig til medlemskab i faget, fagligheden, forskningen og miljøet.

Teoriernes tyngde

Også her beskrives studiearbejdet som en for de kvindelige studerende svær og hård proces - et identitetsarbejde eller en "omvendelse":

Den studerende skal lave om på sin identitet for at tilpasse sig studiemiljøet. Ifølge omtalen af selvkritik vil især de kvindelige studerende formentlig arbejde hårdt på det! - Tænk, hvis det lykkes for dem - så sker der intet med det maskulint

prøgede, akademiske miljø?

Det gode speciale er "tungt teoretisk" udtaler tre mandlige studerende. Den "tunge" teori på Nordisk er fransk litteraturteori, postfænomenologi, poststrukturalisme og dekonstruktivistiske teorier. Det står i modsætning til forfatterens eget teorivalg, den sociale konstruktivisme, som implicerer en forståelse af, at "erkendelser bliver skabt og konstrueret i samspil med andre" - hvilket i min forståelse forudsætter de sociale kvalifikationer, som synes nedprioriteret i det akademiske miljø.

At nå op på et teoretisk niveau, som lever op til normerne på Nordisk, nævner flere kvinder end mænd som et problem. Det kræver "en tilegnelse, der minder om en omvendelse"!

Instituttets teorivalg markerer en historisk udvikling af faget, der synes at motivere specielt mandlige studerende. De kan fascineres af arbejdet med teorierne, mens kvindelige studerende beskriver, at det høje abstraktionsniveau for dem har ført til faglig usikkerhed og faglige kriser. Nogle finder ligefrem den teoretiske orientering uinteressant, og de savner en forbindelse til praksis.

Det samme forhold kender vi fra tidligere skoleforskning, hvor store pigers interesse for fysik og kemi forudsætter, at de kan se en anvendelsesværdi af det, som skal læres i og med fagene. Jeg sympatiserer med de kvindelige studerende - ikke mindst i betragtning af de teorivalg, som p.t. er på mode på Nordisk, de "hippe" teorier, som man synes nødt til at inddrage, hvis man vil opnå en karriere inden for faget.

Ekstreme m/k-eksempler

På Nordisk Litteratur er alle professorerne mænd, der er kun én kvindelig lektor, der er tre mandlige og én kvindelig adjunkt. Alle ph.d.-stipendiater er mænd. Det beskrives,

at der i historiens løb har været en stadig kamp for at få værker, tekster, forfattere, perioder inkluderet i undervisningsverdenens litterære kanon. Den feministiske litteraturforskning har deltaget i denne kamp og har opnået, at den litterære kanon generelt er blevet udvidet eller har inddraget glemte forfattere.

En kanon kan således ændres over tid, men på Nordisk kan den fortsætte med at ekskludere kvindelige forfattere!

En kvindelig studerende har spurgt en underviser: "Hvorfor læser vi ikke flere kvindelige forfattere?" Han svarede: "Det er et spørgsmål om kvalitet". Tænk, at skulle undervises og vejledes af sådan én!

Susanne V. Knudsen beskriver i et afsnit Mikael og Helle som to ekstremer på, at karrieren er knyttet til kategorien mand og barriere til kategorien kvinde. Men efter læsningen sidder jeg tilbage med en oplevelse af, at forfatteren her har lagt sine kritiske kønsbriller fra sig for en stund.

Jeg får indtryk af, at hun overvurderer Mikael's kvalifikationer ved at vurdere ham med ensidige, maskuline briller, evt. med det maskuline dominerede instituts briller. Et 11 liniers citat, som skulle vise hans evne til at inddrage filosofisk-teoretiske overvejelser, hvor han reflekterer over forfatterens "hensigt" med at skrive, virker på mig indholdstomt og rodet. Det åbenbarer for mig snarere, at en biografisk litteraturlæsning, som kunne have givet en del af svaret, ikke er "in" på Nordisk, hvor de kvindelige studerende ellers efterlyser det.

Tilsvarende synes jeg, at Helle nedvurderes, når forfatteren skriver, at "selvrealisering og selvudvikling er, mener jeg, slet og ret hendes udgangspunkt og motivation for at

studere på Nordisk."

Men er det en fejl ved Helles faglige kvalifikationer, at hun ønsker en faglighed, som integrerer kvindelitteratur og teorier om kvindelighed? At hun kræver, at teorier skal have anvendelsesværdi? - At hun ønsker, at forskning og undervisning kombinerer livserfaringer med teorier? - At hun forholder sig kritisk til det akademiske miljø?

Polarisering

"Hvor Helles drivkraft er samarbejdet med andre i en responsgruppe, har Mikael foretrukket at arbejde for sig selv", skriver Susanne V. Knudsen om de to studerende. Er det ikke snarere et udtryk for, at de to køn har forskellige interesser, end det er et udtryk for forskellige kvalifikationer? Det kan beskrives med de begreber, som vi kender fra norsk skoleforskning, og som Kirsten Reisby også henviser til i kapitel 2:

Piger er mere relationsorienterede end drenge, når det gælder indhold og forhold til lærere og kammerater. Drenge er mere konkurrence- og præstationsorienterede både i deres indbyrdes samspil og i forhold til læreren.

Drenge omtales også som mere sagsorienterede.

Det fremgår, at der er en polarisering mellem mænds og kvinders interesser, og begge køns interesser viser sig problematiske, hvis de dyrkes ensidigt, som f. eks. Mikael har gjort med to et halvt års alenearbejde med specialet, eller som relationsorienteringen kan ytre sig i form af "hønsesnak" i betydningen løs snak uden relevans for den sag, man arbejder med på studiet.

Der synes kun at være ringe forståelse i miljøet på Nordisk for den kendsgerning, at de kvindelige studerende brøndende ønsker sig at blive medlemmer af et fagligt-socialt fællesskab - altså et, hvor der er

plads til både relations- og sagsorientering.

Polariseringen mellem de to køns interesser løses ikke ved at undertrykke det ene køns interesser, kun ved at opkvalificere både relations- og sagsorientering hos både mænd og kvinder, men også ved at udvikle deres kritiske sans over for begge poler.

Ellers er det vel, at forskning og produktion galoperer af sted uden etisk-humane og miljømæssige hensyn.

Skolegørelse som barriere

På Kemi beskriver de studerende bachelor-studiet som stramt struktureret med mange lektioner, obligatoriske kurser og øvelser. Undervisningsformen er helt overvejende forelæsninger over lærebogsstof; virkeligheden inddrages ikke - flere studerende savner f. eks. miljøkemi - og der etableres ikke forbindelse mellem forelæsninger og de eksperimentelle øvelser. Konkurrence og præstationsangst synes at afholde de studerende fra at stille spørgsmål, endsige komme i dialog med underviseren. I modsætning til humanistiske fag står det på Kemi ikke til diskussion, hvorvidt noget er rigtigt eller forkert.

Ingen studerende på Kemi nævner engagement som noget, de har oplevet hos deres undervisere. Kirsten Reisby vurderer, at denne studieform tildeler den studerende en position, der svarer til elevrollen:

Når der tales om *skolegørelse* af universitetet, så tegner der sig her billedet af *et* studium, hvor den studerende elevgøres. Studiets gennemførelse forudsætter en pligt-moral og en autoritetstro forestilling om viden. Konsekvensen kan være, at studerende, der begrundes deres studievalg med interesse for faget, mister engagementet og i stedet lærer at forholde sig instrumentelt til deres uddannelse. Dermed menes, at målet bliver karakter-

rer og i mindre grad faglige kompetencer eller en videnskabelig dannelse i betydningen selvstændighed, videnskabelig tankegang og forståelse af viden som konstrueret under indflydelse af teorier, metoder og interesser.

Projektgruppen vurderer, at den skolegørende undervisning er mere barriereskabende for kvindelige studerende end for nogle, men ikke alle mandlige studerende.

De studerendes fremstilling af arbejdet med projekt står som en modsætning til den skolegørende undervisning. Det, at projektarbejdet foregår ved en afdeling, giver adgang til et fagligt-socialt fællesskab, som åbner for en langt mere omfattende og kompleks læring.

Projektarbejdet giver nogle læringsmuligheder, der bryder med skolegørelsen og den autoritetstro opfattelse af viden. Kvindelige studerende taler med særlig begejstring om dette afdelingsfællesskab. Citat fra rapporten om læring:

Den instrumentelle læring er ikke forudsætning for en videnskabelig dannelse. Tværtimod må der ske en afløsning af elevrollen. Vores antagelse er, at en bedre sammenhæng mellem uddannelsens forskellige dele og de krav, der stilles, samt de læringsmuligheder, der tilbydes, vil fremme kvaliteten af mandlige og især kvindelige studerendes uddannelse og videnskabelige dannelse, hvordan instituttet så end vil definere den.

Også på Nordisk udtaler de studerende kritik af undervisningen på især bachelorstudiet som gymnasieagtig og skolegørende. Kritikken retter sig her specielt mod den uengagerede, uforberedte, skoleagtige og reproducerende forelæsning. Positiv

kritik giver de studerende til forelæsninger, der gør de studerende til medaktører i forskningsprocessen. De udtaler sig begejstret om engagerende forelæsninger:

Den forskningsorienterede engagerede og fagligt kompetente forelæsning, hvor de studerende indvies i et fagligt felt og videnskabelige positioner samt forelæsninger, der provokerer dem som studerende til at gå i dialog.

Ingen på Kemi nævner engagement som noget, de har oplevet hos deres undervisere.

Børn ingen hindring - for mænd ?

I interviewene med de studerende på Nordisk fortælles der af flere om en arbejdsdeling, der ikke længere er kønsbestemt. Men de to studerende i parforhold med børn fortæller en anden historie, nemlig at de oplever, at der mod deres vilje sker en traditionel arbejdsdeling, når der kommer børn.

Blandt de kemistuderende synes kønsarbejdsdelingen i familien og kvindens traditionelle omsorgsrolle også stadig at spøge, måske i den form, at kvinden for en tid må påtage sig hovedomsorgen for barn/børn og dermed samtidig nedprioritere sin arbejdsindsats? Hvorfor skulle det ellers være så svært at forene forskeruddannelse med familieliv, som de kvindelige kemistuderende fortæller? Der er ingen af de kemi-studerende mænd, der fortæller om, hvilken indsats børn vil kræve af dem, og den betydning det kan have for deres arbejdsindsats.

Rapporten:

.... de krav, børn stiller, medreflekteres i

mange kvindelige studerendes fremtidsplaner og ikke i de mandlige studerendes.

En barriere for at vælge en forskerkarriere er for kvindelige studerende forbundet med forestillinger om, at familieliv med børn ikke kan forenes med en akademisk karriere. Det gælder i høj grad kemistuderende, og det udtales af både kvindelige og mandlige studerende. Det er altså ikke tilstrækkeligt at sammentrænge forskeruddannelsen til otte år blandt andet ud fra den antagelse, at kvinder så blot kan udsætte at få børn til senere. Det gør de ganske rigtigt. Men det ændrer ikke på de langsigtede livsplaner:

... ingen forventer, at der nogen sinde i et karriereforløb er plads til børn. Vil man rekruttere kvinder til en akademisk karriere inden for et sådant fagområde som Kemi, så skal tid til barselsorlov og børneomsorg gøres til en offentlig og officiel uddannelses- og personalepolitik.

I et sammenfattende slutkapitel opstiller Kirsten Reisby med baggrund i de beskrevne barrierer en række konkrete studiemæssige og pædagogiske ændringsforslag på Kemi (side 212).og på Institut for Nordisk (side 217-18).

Det er vigtigt stof til eftertanke og efterlevelse for undervisere og ledelse på begge institutter. Men både for studerende, undervisere og forskere vil en nærlæsning af bogen med fokus på bl.a. de her beskrevne barrierer kunne inspirere til positive ændringer - til gavn for begge køn.

Guðrun Pedersen er cand. pæd. og tidligere afdelingsinspektør ved Danmarks Lærerhøjskoles afdeling i Århus